

6. Постанова Верховної Ради України «Про Національну енергетичну програму України до 2010 року» від 15 травня 1996 р. № 191/96-ВР // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/191/96-%D0%B2%D1%80>
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Комплексну державну програму енергозбереження України» від 5 лютого 1997 р. № 148 // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/148-97-%D0%BF>
8. Розпорядження Президента України «Про розроблення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року та дальшу перспективу» від 27 лютого 2001 р. № 42/2001-рп // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/42/2001-%D1%80%D0%BF>
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» від 15 березня 2006 р. № 145-р // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>

О.В. Веретенникова

*кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної теорії та фінансів,
Донбаська національна академія будівництва та архітектури*

Інститут соціального інвестування: сутнісні ознаки та функціональний прояв у світлі поглядів класиків економічної теорії

У статті розглянуто становлення поняття «інститут» через призму поглядів класиків економічної теорії; сформульовано визначення соціального інвестування з урахуванням основних сутнісних ознак категорії «інститут», закладених представниками інституційного напрямку економічної теорії. Визначено особливості функціонального прояву інституту соціального інвестування.

В статье рассмотрено становление понятия «институт» через призму взглядов классиков экономической теории; сформулировано определение социального инвестирования с учетом основных существенных характеристик категории «институт», заложенных представителями институционального направления экономической теории. Определены особенности функционального проявления института социального инвестирования.

The article relates to establishment of the notion «institute» through the prism of views of economic theory classics; formulation of the social investment definition including the basic essential characteristics of the category «institute» generated by the representatives of institutional direction of economic theory. The features of the functional manifestations related to the social investment institute are defined.

Ключові слова: інститут, соціальне інвестування, інститут соціального інвестування, функції інституту соціального інвестування.

Постановка проблеми

Науковці відзначають, що останнім часом в економіці спостерігається активне використання інституційних підходів, на базі яких будуються теорії постекономічного суспільства, економіки глобальних проблем і багато інших. В умовах поступового перетворення світового простору на єдину глобальну систему з

ускладненням механізмів фінансово-економічного розвитку популярність цього напрямку економічної теорії є закономірною, оскільки в його основу (на відміну від неокласичного напрямку, який не виходить за рамки «чистої економічної науки») покладено поєднання матеріальних, духовних, моральних та інших факторів, що й утворює рушійну силу розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сукупність наукових теорій у межах інституційного напрямку заснована на використанні категорії інституту як базового елемента соціально-економічних моделей. Дослідження теоретичних і практичних основ соціального інвестування, висвітлених у роботах Н.В. Дачій, С.О. Корецької, Н.А. Кричевського, Н.И. Сокур, В. Лаврова та інших науковців [1-3], дає змогу стверджувати про існування відповідного інституту. У зв'язку з цим виникає необхідність доведення справедливості такого твердження, що є вихідною передумовою встановлення основних складових наукової парадигми інституту соціального інвестування, яке вкрай потрібне сучасному суспільству з відсутністю ефективного набору інструментів забезпечення ефективної співпраці підприємств, некомерційних організацій, місцевих органів влади та інших сторін соціального партнерства. У свою чергу це потребує визначення особливостей функціонального прояву інституту соціального інвестування, що не знайшли достатнього висвітлення в науковій літературі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

В межах поглядів класиків економічної теорії дотепер не розглянуто інститут соціального інвестування. Важливим є розгляд становлення поняття «інститут» через призму поглядів класиків економічної теорії. Необхідно сформулювати визначення соціального інвестування з урахуванням основних сутнісних ознак категорії «інститут», закладених представниками інституційного напрямку економічної теорії. А також визначити особливості функціонального прояву інституту соціального інвестування.

Формулювання цілей статті

Вирішення таких завдань безпосередньо пов'язане з визначенням змістового навантаження поняття «інститут» і встановленням особливостей його прояву стосовно категорії «соціальне інвестування», що і є метою цієї наукової статті.

Вклад основного матеріалу дослідження

Переважаюча кількість представників наукового економічного середовища вважає, що перше використання терміну «інститут» належить Т. Веблену – авторові значної кількості наукових праць у галузях економіки та соціології. Вихідною ідеєю більшості з них є взаємозв'язок і взаємообумовленість усіх суспільних відносин, у тому числі економічних і соціально-психологічних. Відрахування часу виникнення інституційного напрямку, як правило, ведеться саме з дати опублікування монографії науковця «Теорія бездіяльного класу. Економічне вивчення інститутів», тобто з 1899 р. [4; 5].

Однак, необхідно визнати, що поняття «інститут» зустрічається і в більш ранніх наукових роботах з класичної політичної економії. Ще в 1651 р. у своїй знаменитій праці «Левіафан» Т. Гоббс подав визначення базових економічних інститутів як результату навмисного укладання соціального контракту між людьми [6]. У 1748 р. Д. Юм охарактеризував інститут як спонтанно виникаючий побічний продукт соціальної взаємодії, що приносить користь усьому суспільству [7]. Поняття «інститутів» знайшло свій прояв і в роботах А. Сміта, який розглядав їх

формування через призму функціонування ринку. Зокрема, науковець доводив, що існування ринку сприяє формуванню необхідних суспільству інститутів. Таким чином, для класичного підходу до вивчення економічних інститутів характерне доведення соціальної ефективності будь-яких інститутів поза залежністю від засобу їх формування. Проте, на жаль, усі прихильники цього підходу доводили таку ефективність, аналізуючи лише окремі аспекти формування чи функціонування інститутів, через що під це поняття у них підпадають різні речі, що ускладнює проблему побудови єдиної концепції сприйняття інституту як базової одиниці економічної науки.

Більш виваженими вважаються підходи представників американської економічної думки самого кінця XIX – першої третини XX ст., до якої, зокрема, належить і вищезазначений Т. Веблен. Він представляв інститути як соціальні правила й угоди, що регулюють суспільні відносини. Побудова таких правил, на думку вченого, є результатом відповідних звичок як основи усвідомленої та неусвідомленої поведінки суб'єктів. Одним із найбільш відомих постулатів Т. Веблена є те, що інститути – це результати процесів, що відбувалися в минулому, і через це вони не знаходяться в повній згоді з вимогами теперішнього часу, а оскільки в житті суспільства відбувається зміна образів мислення, то під натиском обставин здійснюється розвиток інститутів [4; 5]. Таким чином, в основу досліджень Т. Веблена було покладено психологічні аспекти економічних процесів. Економічні явища розглядалися науковцем з огляду на їх історичні та соціологічні позиції, причому на перший план було висунуто соціологічні питання [4; 8]. Подібну позицію обстоював і Е. Дюркгейм, який ототожнював інститути з будь-якими видами думок, дій і почуттів, що обмежують дії індивідів [9].

Більш чітке визначення інституту було подано пізніше У. Гамільтоном і Дж. Коммонсом. На думку У. Гамільтона, інститут потрібно вважати «вербальним символом, який описує пучок соціальних проблем. Він означає спосіб мислення або дії, з достатньою розповсюдженістю і міцністю втілений у звичках груп або звичаях народу. ... Норови, народні звичаї, як і грошова економіка, класична освіта, фундаменталізм і демократія, є інститутами» [10; 11]. Учений Дж. Коммонс визначав інститут як колективні дії з контролю, лібералізації та розширення індивідуальних дій. При цьому поняття «колективні дії» варіюється ним від неорганізованого звичаю або традиції до множини організованих поточних відносин, таких як сім'я, корпорація, торгова асоціація, профспілка, система резервів, держава. Цікаво те, що науковцю притаманне поєднання низки положень школи граничної корисності та юридичної концепції в економіці. Він робив наголос на тому, що колективні дії нерозривно пов'язані з відносинами власності. Таким чином, вони передбачають певні правові межі, а основою економічного розвитку суспільства є юридичні відносини та правові норми [12]. Наукові погляди Дж. Коммонса мають багато спільного з поглядами Т. Веблена. Однак, там, де песиміст Т. Веблен відзначав непримиренні конфлікти, оптиміст Дж. Коммонс знаходив поступове виникнення «розумних звичаїв і розумних вартостей, під впливом яких змінюються самі інститути».

Засновником емпіричного або кон'юнктурно-статистичного інституціоналізму вважають учня Т. Веблена У. Мітчела. Його особистий вклад в інституційну теорію полягає у виявленні впливу на економічні фактори (у категоріях грошового обігу, кредиту, фінансів тощо) так званих неекономічних факторів, у тому числі психологічних і поведінкових. У своїх роботах У. Мітчел виходить з того, що головним фактором економічного розвитку є психологія людей,

їхні традиції та звичаї, причому науковця цікавила психологія суспільства, а не психологія індивіда. За У. Мітчелом, розвиток людського суспільства полягає у вдосконаленні колективних зв'язків між його членами. Учений поділяв центральну ідею інституціоналізму про необхідність соціального контролю над економікою.

Таким чином, для традиційних інституціоналістів і їх попередників характерним було ототожнення інститутів із організаційними формами діяльності людей: індивідуальною – у вигляді звичних стереотипів поведінки, і колективною – у вигляді різного роду організацій. Натомість сучасні інституціоналісти, або так звані неінституціоналісти, ототожнюють інститути не з організаціями, а з чимось таким, що існує окремо від конкретних індивідів.

Більшість інституціоналістів використовує як базове визначення Д. Норта. На його думку, інститути – це правила гри в суспільстві або створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємини між людьми, а саме: правила; механізми, що забезпечують їх виконання; норми поведінки, які структурують взаємодії між людьми; формальні та неформальні обмеження; способи забезпечення дієвості обмежень [13; 14].

За висловлюванням А.Н. Нестеренко, сучасний інституціоналізм «вважає інститутами норми економічної поведінки, що виникають безпосередньо із взаємодії індивідів, ... в реальному сучасному житті вони набувають форми правових норм, традицій, неформальних правил, культурних стереотипів, які створюють рамки, обмеження для діяльності людини» [15].

Достатньо цікавою є точка зору ще одного з представників сучасної теорії інституціоналізму – В.Л. Тамбовцева, який конструє визначення з множини елементів і підсистем: «Інститут – це сукупність, що складається з правила або декількох правил і зовнішнього механізму примушення індивідів до виконання цього правила. У складі правила виділяються: ситуація (умови застосування правила), індивід (адресат правила), дія, виконання якої пропонується (зміст правила), санкції за невиконання припису, а також суб'єкт, що застосовує ці санкції до правопорушника, або гарант правила [16; 17].

Таким чином, інститут – категорія неоднозначна. Як підтвердження того – значна кількість наукових течій у межах інституціоналізму. Ще Дж. Коммонс звертав увагу на існування значної кількості різних підходів до визначення поняття «інститут» і складності в його сприйнятті, зумовленої цим фактом [18]. Видатні інституціоналісти свого часу сприймали інститут і як свідоме укладання контракту між людьми (Т. Гоббс); і як продукт соціальної взаємодії (Д. Юм); і як угоди та правила, що визначають суспільні відносини (Т. Веблен); і як спосіб мислення або дій, що втілені у звичках груп або звичаях народу (У. Гамільтон); і як думки, дії або почуття, що обмежують дії індивідів, і як формальні і неформальні обмеження в організації взаємин між людьми та способи забезпечення цих обмежень, норми поведінки, які структурують взаємодію між людьми (Д. Норт); і як норми економічної поведінки індивідів (А. Нестеренко); і як одне або сукупність правил і зовнішній механізм примушення індивіда до виконання цього правила (В. Тамбовцев). Загалом, можна зазначити, що, орієнтуючись на соціально-інституційну структуру суспільства, прихильники інституціоналізму взяли за її основу інститут як сукупність правових, етичних норм, звичаїв і звичок людей.

Визначення інституту соціальних інвестицій у світлі інституціональної теорії може бути сформульоване таким чином: інститут соціальних інвестицій – це організована система соціально-економічної взаємодії щодо реалізації інвести-

ційних намірів суб'єктів соціального партнерства, побудована на поєднанні соціальних норм, формальних і неформальних обмежень в організації взаємин між такими партнерами, дотримання яких вимагає реалізації сукупності процедур, що визначаються економічними законами та потребами суспільства. Під суспільними цінностями інституту соціального інвестування необхідно розуміти дотримання відповідного рівня соціальних стандартів життя населення, процедурами – сукупність тактичних і стратегічних рішень і заходів щодо їх реалізації всіма сторонами соціального партнерства. Слід зазначити, що для цього інституту є характерним перехрестя статусів і ролей інвесторів і учасників інвестиційного процесу, споживачів інвестиційного продукту у взаємодії яких реалізуються інвестиційні наміри перших і сподівання других.

Виникнення та функціонування будь-якого інституту зумовлене існуванням тієї чи іншої соціально-економічної потреби. Якщо вона стає незначною або ліквідується зовсім, то існування інституту стає недоцільним. Унаслідок інерції соціальних зв'язків ще деякий час він може функціонувати, однак, здебільшого його існування швидко припиняється. Інститут соціального інвестування базується на задоволенні соціальних потреб суспільства через реалізацію власних соціально-економічних намірів окремих суб'єктів різних рівнів. Виникнення певних суспільних потреб, а також умови для їх задоволення стають першими необхідними умовами інституціоналізації.

Соціально-економічний інститут створюється на основі соціальних зв'язків, взаємодії та відносин конкретних індивідів, соціальних груп і їх спільнот, однак він не може бути зведений до сум цих осіб і їх взаємодії.

Соціально-економічні інститути мають свій індивідуальний характер, власні системні якості. Таким чином, інститут соціального інвестування є системою суб'єктів, формальних і неформальних зв'язків між ними та відповідних правил гри, яка має свою логіку розвитку, характеризується стійкістю структури, інтегрованістю елементів і певною змінністю їх функцій.

Інститут соціального інвестування виконує функції, що визначаються поєднанням його економічної та соціальної природи:

1. Соціальну: забезпечення можливості досягнення соціального компромісу в суспільстві через реалізацію власних соціально-економічних намірів окремих суб'єктів, що функціонують на різних рівнях економічної структури держави.

2. Економічну: підвищення економічної ефективності діяльності тих суб'єктів інвестиційних відносин, основною метою яких є максимізація прибутку. До того ж, використання єдиних правил, що співпадають за умовами їх застосування, дотримання відповідного типу поведінки зменшує невизначеність зовнішнього середовища для всіх сторін відносин і підвищує соціально-економічну ефективність їх функціонування. Реалізація цієї функції є одним із тих механізмів, за допомогою яких інститути підвищують ефективність функціонування економіки.

3. Інтеграційну: існування інституту соціального інвестування гарантує, що прийняття рішень кожним суб'єктом соціально-економічних відносин з приводу соціального інвестування будується на основі поєднання цілей економічного та соціального розвитку, тобто максимізації прибутку за умови дотримання принципів соціальної відповідальності перед суспільством і його членами.

4. Координації поведінки економічних агентів, що визначається умовами дотримання відповідної норми: відносини між усіма сторонами соціально-економічної взаємодії певним чином закріплені юридично та здійснюються в межах правового простору. Крім того, існують неформальні обмеження щодо

поведінки представників партнерських сторін, що визначають можливі способи дій і характер поведінки.

5. Розподільна функція [14]: через застосування інструментів, що обмежують можливі способи дій, інститут впливає на розподіл ресурсів економічними агентами.

6. Управління та контролю, що здійснюється через систему соціальних норм, правил поведінки і наказів, які реалізують відповідні типи поведінки: моральні та правові норми, звичаї, адміністративні рішення тощо. Управління поведінкою індивіда здійснюється через систему заохочень і санкцій.

Реалізація цих функцій базується і «працює» на принципах діалектичної єдності соціальної та економічної складової; соціального партнерства між суб'єктами соціального інвестування; диференціації та інтеграції функцій на макро-, мезо- і мікрорівнях; якісних змін у суспільстві; забезпечення різних форм відтворення людського капіталу тощо.

Висновки

Останнім часом усе більше уваги практиків і науковців приділяється не просто економічним проблемам суспільства, а саме соціальній економіці, яка вивчає закони та закономірності громадянського співробітництва, досягнення соціального консенсусу в суспільстві. Необхідність врахування загального комплексу умов і факторів, що впливають на господарську діяльність – правових, соціальних, психологічних, політичних – відзначається представниками теорії інституціоналізму. Соціальне інвестування – одна з тих категорій, сутність якої повинна розглядатися через призму поглядів представників інституціоналізму, оскільки саме в ній тісно переплетено використання матеріальних, духовних, моральних та інших факторів, що й утворює рушійну силу розвитку суспільства.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є докладний розгляд прояву кожної з функцій інституту соціального інвестування в умовах складного невизначеного соціально-економічного середовища та пошук можливостей підвищення ефективності функціонування такого інституту в Україні.

Література

1. Лавров В. Что такое «социальные инвестиции»? / В. Лавров, Н. Кричевский // Агентство политических новостей, 16 февраля 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/article1776.htm>
2. Сокур Н.В. Формування соціального партнерства в Україні / Н.В. Сокур // Актуальні проблеми державного управління : збірник наукових праць ОРІДУ. – Одеса, 2006. – Вип. 3 (27). – С. 254-258.
3. Соціальні засади інвестування національної економіки : монографія / Н.В. Даций, С.О. Корецька. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 328 с.
4. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
5. История экономических учений : учебное пособие / под ред. В. Автономова, А. Ананьиной, Н. Макашевой. – М. : ИНФРА-М. – 2006. – 784 с.
6. Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Мысль, 1964. – Т. 2. – С. 85-89.
7. Юм Д. Трактат о человеческой природе. Исследование о принципах морали : соч. в 2 т. / Д. Юм. – М. : Канон, 1995. – Т. 2. – 457 с.
8. Пыжжев И.С. О понятии «институт» в экономической теории / Вестник Красноярского государственного университета. Серия : Гуманитарные науки. – 2005. – № 6. – С. 33-36.
9. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм ; пер. с фр., составление, послесловие и примечания А.Б. Гофмана. – М. : Канон, 1995. – 352 с. (История социологии в памятниках).
10. История экономических учений / под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2000. – 1088 с.

11. *Seckler D.* Thorstein Veblen and Institutionalists / D. Seckler. – London, 1975. – p. 87-89.
12. *John R.* Commons Institutional Economics / R. John. – NY. : American Economic Review. – Vol. 21 (1931). – P. 648-657.
13. *Норт Д.* Институциональные изменения : рамки анализа / Д. Норт // Вопросы экономики. – 1997. – № 3. – С. 6-17.
14. *Ткач А.А.* Институціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія. Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 304 с.
15. *Нестеренко А.Н.* Экономика и институциональная теория / А.Н. Нестеренко ; отв. ред. Л.И. Абалкин. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 416 с
16. Институциональная экономика : новая институциональная экономическая теория : учебник / под общ. ред. А.А. Аузана. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 416 с.
17. *Тамбовцев В.Л.* Введение в институциональный анализ. Учебное пособие по курсам «Общая экономическая теория» и «Институциональная экономика» / под ред. В.Л. Тамбовцева. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/4458.html>

М.П. Денисенко

*доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет технологій та дизайну*

С.В. Бреус

*кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Вища освіта в Україні: проблеми та перспективи

Статтю присвячено розгляду питань, пов'язаних із необхідністю розроблення комплексу заходів з метою забезпечення якості вищої освіти в Україні з точки зору державного регулювання сфери освіти.

Статья посвящена рассмотрению вопросов, связанных с необходимостью разработки комплекса мероприятий для обеспечения качества высшего образования в Украине с точки зрения государственного регулирования сферы образования.

Article considers the issues associated with the need to develop a set of measures to ensure the quality of higher education in Ukraine in terms of state regulation of education.

Ключові слова: освіта, вища освіта, інноваційна освіта, державне регулювання вищої освіти.

Постановка проблеми

У сучасних умовах освіта є одним із найважливіших факторів, що забезпечують економічний розвиток України. Саме освіта значною мірою обумовлює завтрашній день планети та світового співтовариства, у якому зростає розуміння ролі освіти як інструмента стійкого розвитку та забезпечення добробуту людей [1].

XXI ст. – це час переходу до високотехнологічного інформаційного суспільства, у якому якість людського потенціалу, рівень освіченості та культури всього населення набувають вирішального значення для економічного та соціального поступу країни. Інтеграція та глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, що відбуваються у світі, перспективи розвитку Української Держави на найближчі два десятиріччя вимагають глибокого оновлення системи освіти, зумовлюють її випереджувальний характер.